

İSTANBUL
KEMENÇESİ
VE
TANBURI CEMİL BEY

DERYA TÜRKAN

F

ARSÇADA yay anlamına gelen 'keman' kelimesinden türemiş 'kemençe,' Anadolu'da bize Orta

Asya'dan miras rebap ve

kabak kemane gibi enstrümanlara da verilen genel bir isimdir. Ayrıca Karadeniz bölgesinde icra edilen Karadeniz kemençesi (Pontus kemençesi), horon gibi bölgesel oyunların müziklerine eşlik eder. Özellikle Pontuslu Rumların icra ettikleri bir saz olan Karadeniz kemençesi, mübadele sonrası Yunanistan'a giden Rumlar tarafından hâlâ oyunlarda icra edilir. Anadolu topraklarındaki bir başka kemençe ise Kastamonu ve civarında mahallî çalgı olarak icra edilen, çalma tekniği ve yapısal olarak İstanbul kemençesine benzeyen, Kastamonu kemençesi ya da diğer adıyla tırnak kemençedir. Fakat bu yazıda bahsedeceğim kemençe, İstanbul'un nadide enstrümanlarından olan İstanbul kemençesi...

Tamamıyla İstanbul'a has üslubu, tınısı ve icra özelliği ile kendine özel bir yer bulan bu enstrümanın çalım tekniği zor olsa da dinleyene verdiği his, müziğe göre değişkenlik gösterir. Aynı saz, adeta insan tabiatı gibi neşe ve hüznü dinleyene hissettirir ve onu farklı düşüncelere götürür. Belki de İstanbul kemençesi, insan sesine en yakın enstrüman olmasa da insan tabiatına en çok benzeyen enstrümanların başında gelir. Yarım armudi yapısı, akort yapmaya yarayan üç uzun burgusu, kapak tahtasındaki göz büyüklüğün-

de iki deliği, üç tane teli ve bu tellerin keman ailesinin aksine eşit olmayışı ile ilk görüşte bizi şaşırtır ve hatta "Bu aletten böyle büyük ses nasıl çıkıyor?" diye hayrete düşürür. Kucakta çalınan ve akort burgularının göğse dayanması suretiyle dengede duran İstanbul kemençesinin belki de en önemli özelliği tırnakla çalınmamasıdır. Hindistan ve Pakistan'da kullanılan *sarangî* ve *sarinda* adlı enstrümanlar da tırnakla çalınır; fakat Asya'da tırnakla çalınan başka bir enstrüman yoktur.

İstanbul kemençesi, Orta Çağ'da Avrupa'da kullanılan *fidele* benzese de şekli ve çalım tarzı ile geldiği yer Girit adasıdır. İstanbul'a gelmesi ve özellikle İstanbul halk kültürüne dâhil olması Bizans dönemindedir. Farsî bilgin İbn Hurdâzbih, yazdığı kitapta Bizans müzik enstrümanları arasında *lyradan* yani kemençeden de bahseder. Ayrıca Bizans ticaret yollarıyla Avrupa'ya açılan bu saz orada *rebec* olarak anılır.

İstanbul ile yepyeni bir çağa geçiş yapan Osmanlı Devletinin sultanları, müzik sanatına son derece meraklı olsalar da ve müziğe destek verseler de İstanbul kemençesi ancak 19. yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı Sarayına girmiştir. İnce saz ve kaba saz diye adlandırılan iki farklı müzik kümesi, İstanbul'un müzik kültürüne farklı yönlerden hizmet etmiş ve kayıt tarihinin başlaması ile bize muhteşem bir repertuar sunmuştur. İstanbul kemençesi, kaba saz takımlarında yani İstanbul'un halk müziği repertuarını

Vasilaki Efendi.

Aleko Bacanos.

Tanburi Cemil Bey İstanbul kemençesini sanki bir orkestra gibi icra etmiş ve sonraki bütün müzisyenleri etkilemiştir.

icra eden gruplarda yer almış, adeta bu kümeyi tek başına lider gibi idare etmiş ve ona yön vermiştir. Kaba saz takımı tabiri, ekseriya çalgılı kahveler, tavernalar ve kır kahvelerinde icra eden gruplar için kullanılır. Bu gruplar, İstanbullu Rum ve Ermeni müzisyenlerden oluşurdu. Bunlar arasında müziğimizin en değerli saz üstatlarından ve bestecilerinden Kemençeci Vasilaki, Kemani Tatyos Efendi, Kemençeci Nikolaki, Udi Arşak (Çömlekçiyan), Ağyazar Efendi gibi müzisyenler sayılabilir.

Kemençeci Vasilaki, İstanbul kemençesinde büyük bir üstat ve bir ekol olarak kabul edilebilir. Bu ekol, öğrencisi Tanburi Cemil Beye kadar İstanbul müziğini etkilemiştir. Özellikle kaba saz fasıllarında Vasilaki'yi dinlemek, bir büyük fasla değer addedilirdi. Vasilaki'nin iki önemli öğrencisi vardı: biri Kemençeci Anastas, diğeri de büyük üstat Tanburi Cemil Bey.

Maalesef Vasilaki üstadın elimizde ona ait olduğu düşünülen sadece iki taksimi bulunuyor. Bu kayıtlar, kalite açısından temiz olmasalar da bizim için büyük birer hazine hükmündedirler.

Anastas, ustası Vasilaki'ye benzediği tahmin edilen kıvrak ve melodik müzikal hareketleri ve yay kullanma becerisi için "İstanbul halk müziğinde köçekçe, tavşanca, kasap havası, sirto ve longa gibi formlar ciddi ritmik özellikler gösterir" derken yüksek müzik kabiliyetini dile getirmiş olmaktadır.

Vasilaki'nin tavrını devam ettiren kemençeciler, aslında eskiden gelen İstanbul kaba saz tavrını da sürdürmüş oldular. Bu ekolün en önemli temsilcileri Aleko Bacanos, Sotiri, Lambros ve Paraşko Leonaridis Kardeşlerdir.

Hocası Vasilaki'ye büyük saygı duyan Cemil Bey, onun ne büyük bir müzisyen olduğunu birçok defa bulunduğu meclis-

lerde dile getirmekle kalmamış, Vasilaki'nin bulunduğu meclislerde kemençeye el sürmemiş, sadece tanbur icra etmiştir. Pek fazla konuşmayan Vasilaki de son derece neşeli olduğu gözlenen bir mecliste parlak öğrencisi Tanburi Cemil Beyi övgü ile takdim etmiş ve yeni ekolün ondan geleceğini ilan etmiştir.

Tanburi Cemil Bey, musiki tarihimizin göz bebeği olarak bilinir ve evet, hocası Vasilaki bu büyük müzisyeni fark edip ona adeta yol vermiştir. Cemil Bey, bu küçük enstrümanı sanki bir orkestra gibi icra etmiş ve bu şekilde ileriki yüzyıllara büyük bir miras bırakmıştır. İstanbul kemençesinin bütün zorluklarını dinleyiciye sanki son derece basitmiş gibi hissettirmiş ve başka âlemlere yelken açtıran bir icra ile kendinden sonraki bütün müzisyenleri etkilemiştir. İstanbul kemençesi, Cemil Bey icrası ile Sarayda kabul görmüş, o güne kadar icra edilmediği İstanbul müziği mecralarına girmiş, hatta dinî musiki icrasında kullanılmıştır.

Müziğimizin büyük şansı Cemil Bey, kayıt tarihinin en değerli plaklarını Blumenthal Kardeşler sayesinde doldurmuş ve müziğimiz kemençe icrası sayesinde bambaşka yerlere doğru evrilmiştir. Bu kayıtlarda kemençenin yay tekniğini ve müzikal cümlelerinin hangi pozisyon ve hareketlerle yapıldığını duyan müzisyenler, hâlâ bu kayıtları hayretle dinleyip kendilerine hoca kabul ettikleri Cemil Beyin önünde saygıyla eğilirler.

İstanbul halk müziği repertuarını çok iyi bilen Cemil Bey, bir yandan halk müziği ürünlerini üslubuna uygun olarak icra ederken bir yandan da klasik makam ve eserleri, etkilendiği Hafız okuyuş tavrıyla sazına yansıtmış, yepyeni bir tavır yaratmıştır. Hayatının birçok safhası zorluklarla geçen Cemil Bey maalesef erken yaşta vefat etmiş ve bizlere bu millet var

oldukça yetecek sayıda ve değerde eser ve kayıt bırakmıştır. Bu eserler, milletimiz için Ayasofya veya Süleymaniye gibi değerli birer hazinedir.

İstanbul kemençesinin Cemil Beyden sonraki en önde gelen icracıları Kemal Niyazi Seyhun, Ruşen Ferit Kam, Fahire Fersan, Haluk Recai (Haldun Menemenci-oğlu), Cüneyt Orhon ve İhsan Özgen'dir. Özellikle Fahire Fersan, eşi Refik Fersan ile Cemil Beyin bizzat öğrencisi olmuşlar, teknik ve musiki bilgisi olarak çok önemli şeyler öğrenmişler, bunları da yaptıkları kayıtlarla ileriye taşımışlardır. İhsan Özgen ise bu özel kemençe tavrını öğrenciler yetiştirerek devam ettirmiş, aynı zamanda modern bir hâle getirip günümüz müziği ve dünya müziği ile birleştirip dünyada tanınmasında büyük rol oynamıştır. İhsan Özgen ayrıca daha önce denenmemiş ve özellikle Batı dünyasında bilinmeyen bu esrarengiz sesi Avrupa'ya duyurup klasik Avrupa müziği, caz ve modern müzikle buluşturmuş, bestecilere yeni bir ilham vermiştir. Bu güzel sestene etkilenen Batılı besteciler, özel eserler yazmış ve bu eserleri yeni yetişen kemençeciler seslendirmiştir.

Bizans ve Roma dönemlerinde meleklerin ellerinde resmedilen bu enstrüman adeta ilahi bir çalgı olarak karşımıza çıkarken aslında İstanbul'da repertuarını bulmuş ve geliştirmiştir. Yunanistan'da meşhur bir çalgı olan İstanbul kemençesi (*politiki lyra*), başta Girit'te (çok benzeri olan Girit kemençesiyle), ayrıca Kerpe, Midilli adaları ve Trakya bölgesinde genellikle bölgelerine has halk müziği repertuarları icra ediyor. Ülkemizde ise konservatuvar öğrenimi gören geleceğin sazandeleri, mevcut repertuarları araştırıp yenilerini üretiyorlar. █

Başı tamamen arusek (yeşil ve pembe dalgalı sedef) ve Afrika başası kaplı kemençenin burguları abanozdur. Eserin ölçülerinden ünlü kemençe yapımcısı Baron-Baronak (1834-1900) ustanın elinden çıktığı anlaşılmaktadır. Eserin sapındaki bülbül (andelip) motifi kemençenin Tanburi Cemil Bey veya başka bir üstad için imal edildiğini göstermektedir. Cemil Beyin "Andelip" isimli ünlü kemençesinin de Baron yapısı olduğu bilinmektedir.
alifart.com

Aşağıdaki QR karekodu okutarak bu yazı ile ilgili bir müzik videosuna ulaşabilirsiniz.

